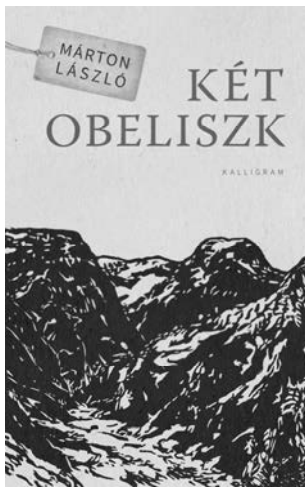

KLAJKÓ DÁNIEL

„Milyen üres egy szó, ha a sötétbe mondjuk bele”

MÁRTON LÁSZLÓ: KÉT OBELISZK

Kalligram Kiadó
Budapest, 2018
239 oldal, 3500 Ft

”

Márton László legújabb regénye, a *Két obeliszk* továbbhalad a szerző által már jól kikövezett poétikai úton: a fikcionalitás és a referencialitás dichotómikus rendszerének fel-, illetve megbontását tűzi ki célul. Ami azonban az előző két kötethez, *A mi kis köztársaságunkhoz* és a *Hamis tanúhoz* képest változott, az az, hogy ezúttal nem (csak) a magyar történelem egy jelentős eseménye (Vésztői köztársaság, tiszaezslári vérvád) kerül a Márton-féle fikciós krónika középpontjába, hanem egy nemzeteken átívelő szerelmi történet. Karl Kraus és Sidonie N. bárókisasszony az 1910-es évek elején ismerkednek meg, s kettejük kapcsolatát beárnyékolja az első és a második világháború, az őket körülvevő világégés tapasztalata, politikai és ideológiai zűrzavara. Míg Márton előző regényének, a *Hamis tanúnak* lehangsúlyosabb szövegszervező jellegzetessége az irodalmi szereplők és valós alakok, imaginárius események és faktuális történések kavalkádjával monumentálissá és karneválivá duzzasztott szövegtér volt, addig a *Két obeliszk* sokkal finomabb csúsztatásokra, elmozdulásokra építi a szűzsége tényszerű vagy kitalált eseményeit. (Ehhez jó sorvezető lehet a regény utószavát jegyző Thomas Macho írása.) A friss regényben jelentkező poétikai megoldások már jól ismertek lehetnek a szerző munkásságában jártas olvasóknak, éppen ezért, leginkább a profizmus jelzője mellett, az önismétléssel tudnám jellemezni Márton legfrissebb regényét.

A *Két obeliszk* több ponton is kapcsolódik az életmű korábbi darabjainak tematikai láncolatához. Itt persze nem csak a hatalmas tudásanyag felhalmozására gondolok, ami a szerző írói praxisát jellemzi. Márton szegedi kötetbemutatóján még olyan információkat is megtudhatott a közönség, mint hogy a *Két obeliszk* történetében szereplő osztrák trónörökös és német császár vadászata során használt fegyverek, a Walther L. 18,15 és Nibelung Aventure 16 irodalmi mű-

vekre utalnak. Mindkét karabély Márton által fordított szövegre: az első Walther von der Vogelweide egyik versére, a második pedig a Nibelung-éneke mutat. Ezzel egyébként a textus rájátszik a mártoni poétika sajátosságára: a valósnak látszó, ez esetben a *materialitás* valójában *szövegszerűsége, textualitásra* irányul.

A narratíva a janowitzi kastélyban, azon belül is a kertben indul, „amely Karl K. szemével nézve maga a paradicsom lesz” (5). Az N. család birtoka az elszigeteltség színhelye, ahová a külpolitikai indulatok, az első világháborút megelőző, azt indukáló nemzetközi események (merényletek, zavargások, militáns szervezkedés) csak nehezen tudnak betörni: „A híreknek semmi keresnivalójuk a janowitzi kastélyban, de még a parkban sem. Kívül kell maradniuk” (21). A regény, akár csak Márton korábbi szövegei, erős humorfaktorról operál, s az egyik legsikerültebb kiforgatása éppen a háborút megelőző expanziós törekvésekhez kapcsolódik: „Ferenc József császár még az idei év kezdetén döntött róla, hogy az új-zélandi kormányznak élő zergéket küld ajándékba az. [...] Az első osztrák zergék sikeres új-zélandi akklimatizációja azt a reményt ébreszti bennünk, hogy gyorsan elszaporodnak, és a kecskeszerű alpesi antilopok révén bizonyos mértékig osztrák színezetet fog ölteni az óceániai ország” (21). A kötetben megjelenő egyéb humorforrások közé tartozik a regényben jelenetездő események nyelvi humorrá adaptálása. Ennek egyik jó példája lehet Karl K. idegenségérzete: „Számot kell vetnünk azzal a ténnyel, hogy Janowitzban Karl K. nem csak vendég, hanem mindennek előtt *idegen*. Beneschauba, majd onnan Taborba vezető autótútja *idegenforgalom*. Az általa használt kifejezések nem ritkán *idegen szavak*. Legutóbbi könyve és benne a Sidinek szóló dedikáció *idegenrendészeti dokumentum*” (23).

A *Két obelisz*k főhőse, Karl Kraus osztrák író, aki a „nyilvánosság urológusa, patológusa és hisztológusa. A sötét jelenkor egyik fényforrása. Ő egy fáklya, egy villanykörte, egy holdsarló. Egy reflektor, vagy hogy pontosabban fogalmazzak, ő maga *A reflektor*” (10). Karl K. egy napon érkezett Thomas Mann-nal felolvasásra Budapestre, s Ady Endre a két jelentős irodalmi alak közül inkább az osztrák szerző meghallgatására buzdította a *Nyugat* olvasóit, német pályatársával szemben (Ady Endre: *Karl Kraus Budapesten*, Nyugat, 1913/23.). Karl K. profetikus alak volt, „rettegett szatirikus” és „[k]íméletlen nyelvkritikus” (10), aki hitt a nyelv mindenhatóságában, a betűket pedig az igazságkritériumok hordozójának tartotta. Valójában Márton László új regénye a hallgatás könyve, egy élelslátású elme nyelvi csalódásának és elnémulásának története. Az osztrák író judíciumát mi sem bizonyítja jobban, mint olvasási és értelmezői tehetsége, aki az első világháborút megelőző eseményeket jól értelmezve „megszimatolta, mint kortársai közül nem kevesen, hogy egy nagy háború lóg a levegőben, talán még a harmincéves háborúnál is pusztítóbb, és nem fedi el évszázadok homálya, hanem rövidesen kirobban” (28). Az osztrák szerző másik szemfüles észrevétele a német expanziós törekvésekre, azon belül is az Anschlusra vonatkozik. A fikcióban ezt a teóriáját meg is osztja Csehszlovákia elnökével, Thomas Masarykkal: „Csehszlovákiának katonai szövetséget kellene kötnie Ausztriával, jelentette ki Karl K., és egyáltalán, a két kis államnak minden téren közelednie kellene egymáshoz, máskülönben előbb vagy utóbb mindkettőt be fogja kebelezni Németország” (154).

Márton rá is játszik a szerző *Die Fackel* (*A fáklya*) folyóirat címében rejlő fénymetaforikára, mely a szövegben ironikus módon *A reflektor* névre van átkeresztelve. Ennek a folyóiratnak egyetlen kiadója, szerkesztője, szerzője maga Karl Kraus, aki „előre látja, hogy a *felvilágosodás* négy vagy öt év múlva már csak reflektorfényt jelent, amely az éjszakai eget pász-

tázza, nem érkezik-e a nagyvárosok fölé robbanószerkezetekkel megrakott légi jármű” (39). Márton főhőse egy olyan világot lát eljönni a közeljövőben, ahol a humanista eszmények már nem találhatóak nyitott fülekre vagy olvasókra egy háborúval sújtott, erőszakkal uralt világban. Ez pedig visszavezethető Sidi mondataira, amit szerelmének mond: „De milyen üres egy szó, ha a sötétbe mondjuk bele...” (91). Ezt a mondatot alapvetően visszavezethetőnek látom arra a magatartásformára, elhallgatási folyamatra, ami Karl K.-t jellemzi. Az osztrák szerző kezdetben harsány, támadó cikkeken tárgyalta Ausztria és a külvilág eseményeit, azonban az első világháború révén, a politikai merényletek és a hamis ideológiáktól vezérelt hatalmi mozgolódások következtében jut el a hallgatásig. Szerelme, Sidi és olvasói egyaránt felteszik neki a kérdést: „Miért nem intéz Karl K. olyan viharos erejű támadást a Németországban hatalomra került barbár parancsuralom ellen... [...] Hogyhogy Hitlerről nem jut eszébe semmi, ahelyett, hogy mennydörgő publicisztikájával ízzé-porrá zúzná a vezért és bűnszegédeit?” (121). Mi sem bizonyítja jobban Karl K. nyelvcentrikus, a nyelv erejében mélyen hívó felfogását, mint amikor írásban szólítja fel a bécsi rendőrfőnököt, hogy az általa kiadott tűzparancs értelmében, amiben arra adott parancsot rendőreinek: járókelőket löjjenek le, mondjon le tisztségéről: „kinyomtatott és városszerte kiragasztott egy plakátot a rendőrfőnök nevével és ezzel az egyetlen mondattal: »Felszólítom Önt, hogy mondjon le!«” (107). A főhős későbbi elnémulása abból a nyelvi meggyőződésből eredeztethető, hogy a hatalmi játszmák, az erőszak terrénumban használt nyelvi kijelentések levetkőzik magukról igazságtartalmukat, humanista szellemiségüket. A *Két obelisz*k narrátora a következő módon fogalmaz: „Hogyne, persze, emberi lények, kétlábú, tolatlan állatok a nagy háború közben és után is jönnek a világra, csak éppen az a világ nem lesz már emberi, amelyben élni kényszerülnek majd. Akkor is a jelenleg használt nyelvek lesznek az érintkezés eszközei, de annak tartalma kizárólag hazugságból és agresszióból, elnyomásból és közhelyekből, kikényszerített ostobaságból és bárgyú zsarnokoskodásból fog állni. A nagy háború nyelvileg réges-rég elő van készítve (69). Egy olyan nyelvi világ eljövetelét eredményezi mindez, ahol uralkodó princípiumként az erőszak győzedelmeskedik, az igazság fogalma pedig értelmehetlenné válik. A nyelv ezen nivellálódási folyamata már Márton korábbi szövegeiben, legutóbb a *Hamis tanú*ban és a *Mi kis köztársaságunk*ban is megjelent.

A fentebb tárgyalt jelenségeket a *Két obelisz*k narrációs technikájában is modellálja. Márton elbeszélője egy olyan szövegteret hoz létre, ami szintén tartalmaz elhallgatásokat; legendákat, álmokat, meséket, csodás jelenségeket magába építve pedig a szöveg önnön igazságtartalmát kérdőjelezi meg. Az elhallgatás egyik legszembeűnőbb példája, hogy a narrátor nem számol be az első világháború eseményeiről: a történet végig Karl K. és Sidonia N. kissasszony szerelmi kapcsolata körül gravitál. Az elhallgatási folyamatokhoz kapcsolódnak még a regényben jelentkező elutasítási, kizárási folyamatok. Ezek leggyakrabban az egyén és a hatalmi pozícióban lévők közt bonyolódnak. Másképpen: a regény arra is rávilágít, hogy a különböző hatalmi berendezkedések hogyan zárkoznak be, zárják ki saját terrénumból az egyes személyeket, s hogyan hallgatják el tudásuk, működtetik saját nyelviségüket. Ehhez a jelenséghez tartozik pl. Mechtilde L., Sidi barátnőjének elhallgatási machinációja, aki férje (londoni német nagykövet) révén jelentős külpolitikai információk birtokában van, de ezt nem osztja meg senkivel; Karl K. lánykérési szándékkal fordulna Sidi bátyjához, de az nem engedi be szobájába, és mindig a „kérem ne zavarjon, kérem távozzék!” szavakkal utasítja el, ahogyan társaságukba is csak nehezen fogadja be, hiszen rangbéli különbségek vannak Sidi

és az író között. Illetve az egyik legjelentősebb elutasítás is Karl K.-hoz kötődik, aki szeretett volna bejutni az osztrák trónörökös és a német császár vadászatára, hogy figyelmeztesse őket a háború borzalmaira, de csak merev elutasítással találta magát szemben.

A *Két obelisztk* jól elhatárolhatóan két részre oszlik: az első színhelye a janowitzi kastély, ahol Sidi és Karl K. nyugodt szerelmi életüket töltik, távol a készülődő háborútól; a második rész pedig a Tödi-hegység, ahol ismét találkoznak egymással. A janowitzi kastély *paradicsomi* jellegére azzal is rájátszik a szöveg, hogy az újságokban megjelent hírek nem elérhetők ezen helyen, tehát a *nyelvileg előkészített háború* távol marad a szerelmi fészektől, míg a második részben eluralkodnak a különös, csodás események, s így a szöveg még inkább elbizonytalanítja fiktív és valós merev szembenállását. Az egyik ilyen jellegzetessége a Márton-féle szövegépítkezésnek, az emberi és az állati létezők összemosódása. Nem idegen ez a szerző prózájától, hiszen az állatiba forduló létezés összekapcsolhatja jelen kötetet a *Te egy állat vagy!* történeteivel, a *Mi kis köztársaságunkkal* vagy az *M.L., a gyilkossal*. Az erőszakkal és hazugsággal működtetett, a hatalom által uralt nyelvi környezetben, ahogyan a szereplők elveszítik individuális jellegüket, úgy veszítik el a Márton-próza olvasói a merev szétválasztását fikciónak és valóságnak, hétköznapiaknak és csodásnak. Rendkívül sok átváltozást vonultat fel a szöveg, ahol az emberi állatot, az állati emberi formát ölt, ezek közül kettőt emelnék ki, melyek igazolhatják feltételezéseim. Egyfelől a hatalmi önkénynek kitett emberi egzisztencia törekenysége, kisajátítása jelenhet meg az osztrák trónörökös vadászati trófeáinak felsorolása során, hiszen a preparált állatok mögé nem nehéz behelyettesíteni az embereket egy olyan világban, ahol elmosódik a határ a két létező között. A szöveg egy másik pontján Majommax Hanumán nevű majmáról mesél az elbeszélő, aki emberi ruhát fog viselni, emellett pedig egy eposz majomisten leszármazottjának is tekintik. Az eposz történetének ismertetése közben, az elbeszélő összemossa az istenség történetét a jelenlegi német külpolitikai eseményekkel: „majomistenként, majomhadserge élén gigantikus hadjáratot indított Ceylon szigete (vagy mégis inkább Srí Lanka) ellen, hogy kiszabadítsa Ráma isten feleségét, Szítá hercegnőt, akit egy Rávána nevű óriás elrabolt. Pontosan így fogja Németország az ő majomhadsergével belátható időn belül megtámadni brit szigetországot” (82).

A hallgatás kérdésköréhez kapcsolódik egy szövegbe illesztett legenda is, Nepomuki Szent János története. Az ő közsobrára a következő felirat volt felvésvé: TACUI. Ezt a kötet narrátora a következőképpen magyarázza: „Tacui a mi nyelvünkön azt jelenti: »hallgattam«. És valóban, a mi Jánosunk hallgatott mindvégig szenvedéstörténete során, egészen vértanúhalála pillanatáig, amelynek alapján évszázadokkal később szentté avatták” (93). Nepomuki Szent János vértanúságának legendája a szövegben Mechtilde L. sorsával íródik össze, s kettejük hallgatása egy inverz szenvedéstörténetet rajzol ki. A regény lapjain Nepomuki Jánostól királya szeretne megtudni bizonyos információkat feleségéről, de az a gyónási titok szentségének értelmében inkább vállalja halálát, s a Moldvába dobják. Amiért kitarított fogadalmal mellett, elnyeri a mennyei életet, s szentté is avatják. Mechtilde L.-t egy fürdőzés során fenyegeti fulladásos halál, ahol az életéért vívott küzdelem során a *tacui* (hallgattam) szó jut eszébe. A nő a birtokában lévő háborús információkat hallgatta el, ahelyett, hogy „világgá kiáltotta volna: »mindjárt kitör a nagy háború.«” (100). Mechtilde L. sorsa pedig az által pecsételődik meg, hogy Karl K. kiment a vízből, s így kénytelen leélni hátralévő életét: „minden eljövendő háború és forradalom, járvány és éhínség ellenére, még húsz... nem, inkább harminc... nem, legalább ötven évig fog járni-kelni köztünk, ezen a földön!” (103). Míg Nepomuki

Szent János hallgatásával a metafizikai létbe nyer bebocsátást, addig Sidi barátnője a háború sújtotta világban kénytelen megtapasztalni az egzisztenciális kiszolgáltatottságot.

Márton László friss regénye rendkívül sokrétű, bonyolult nyelvi kóddal operáló alkotás. Lehengerlő az a tudás, amit a szerző a német nyelvű kultúráról ismer, tud és biztos kézzel használ. Jelen kötet esztétikai volumenét pedig Thomas Macho utószaván kívül Christian Thanhäuser egy-egy fejezet elé illesztett fametszetei is növelik. A *Két obeliszk* feszes, jól szerkesztett alkotás. Érdekes poétikát működtet, ami ismét a fikcionalitás és a faktualitás kettősével játszik el: egymásba csúsztatja, elbizonytalanítja azokat, s remekül illeszti össze a háború körüli militáns nyelvi folyamatokkal. Márton ebben a regényében sem rugaszkodik el túlságosan az őt jellemző írói praxistól, ami önmagában véve nem lenne probléma, ha valahogyan továbblépne rajta, s nem minden regénye ugyanannak problémának a lenyomata lenne. Éppen ezért, sajnos, számomra egyre kevésbé tűnik izgalmasnak a szerző poétikája, s annak működésmódja.

VEREBES GYÖRGY: SZENTÉLY